Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Hëna e Plotë "Beder" Universitesi 14-16 Kasım 2013; Tiran/Arnavutluk

Dil Politikaları ve Arnavutluk'ta Türkçe: Osmanlı İmparatorluğu Döneminde

Doç. Dr. Fatma AÇIK

ÖZET

Bosna'dan Çin Seddi'ne, Orta İran'dan Kuzey Buz Denizi'ne yani 35. ve 55. enlemleri sınır kabul edilen Türkçe aynı zamanda çok eski bir yazı dili olmasına rağmen günümüzde yalnız Türk soyluların dilidir.

Oysa daha kısa bir geçmişe sahip İngilizce, Fransızca veya Rusça gibi diller anadili dışındaki coğrafyalarda kimi zaman lingua Franca kimi zaman resmi dil/devlet dili kimi zaman ise ikinci dil olarak kullanılagelmiştir. Bu durumun ortaya çıkışında adı geçen devletlerin dil politikalarının önemli rolü vardır.

Sovyet dilci Deşeriev, dil politikasını devletin, "dillerin işlevlerine ve gelişmesine olduğu kadar halkın yaşamlarındaki rollerine müdahalesi" olarak tanımlamaktadır (1). Bazı araştırmacılara göre de milli birliğin sağlanması, ekonomik şartlar gibi sebeplerle, dilin şekil ve işlevlerine siyasi otoritenin müdahalesi Şeklinde tanımlanır. Önemli alanlarda ve nüfuz çevrelerinde uzun vadeli icrayı gerçekleştirebileceklerine inanan kurumlar tarafından dilin şekil veya işlevlerinin istençli ve bilinçli seçimi olarak da görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Türkçenin resmi dil olarak kanunlaşması ilk anayasa olarak kabul edilen Kanun-i Esasi'nin 18. maddesiyle gerçekleşmiştir. 1876'da çıkan anayasanın bahsi geçen maddesi: "Teba-i Osmaniyenin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin Lisan-ı resmîsi olan Türkçe'yi bilmeleri şarttır." şeklindedir. Burada üzerinde durulması gereken "… devletin lisan-i resmisi…" ifadesidir. Ayrıca aynı anayasanın 57. Maddesi: "Parlamentoda yapılacak konuşmaların Türkçe olması"; 68. Maddesi: "Milletvekili seçilebilmek için Türkçe bilme şartı"nı getirmiştir. Böylece Türkçenin resmi dil olarak anayasada ilk defa yer almıştır. Bu anayasanın bir anda oluştuğunu söylemek doğru olmaz.

Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki uzun Türkçe tartışmaları bu maddelere zemin hazırlamıştır. Bu tarihten önce de Osmanlı İmparatorluğu'nda dil Türkçedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan tüm bireyler anadilinde konuşma ve eğitim alma hakkına sahiptiler. Aynı zamanda toplumsal hareketlilik dil nedeniyle kısıtlanmamıştır. Buna rağmen bir Türk devleti olması nedeniyle devletin sınırları dâhilinde halkın kimi zaman uyum kuramı kimi zaman benzerliğe yönelim kuramı kimi zaman ise toplumsal alışveriş kuramının etkisiyle toplumsal iki dillilik olmaksızın bireysel iki dillilik görülmüştür. Bu bağlamda bildirimizde Arnavutluk örnekleminde Balkan coğrafyasındaki Türkçenin durumu irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Arnavutluk, dil politikaları

ABSTRACT

Language Policies and Turkish in Albania: The Ottoman Empire Era

Although Turkish has the borders from Bosnia to Great Wall, Middle Iran to Artic Sea, i.e. 35th and 55th parallels, and is an ancient language it is only being spoken by Turkish descendants. Whereas languages that has less history like English, French or Russian are spoken outside of their land, as a common language (lingua Franca), as the official language or as the second language. Language policies of these countries has an important place in this issue. Russian linguist Deseriev defines the language policies of government as the intervention to _functions and development of the language' as well as to _their roles in

people‘s lives‘ (Sarı, 1996: 50). It is defined as providing national unity, intervention of the political authority to the shape and function of the language due to reasons such as economy by some researchers.
It is also believed as the Turkish has become the official language in Ottoman Empire after the 18th item of the first constitution, ―Kanun-i Esasi‖. The said item of the constitution published in 1876 says: ‗People of Ottoman has to know the official language, Turkish, in order to be employed for the government‘. The important statement here is the ‗ … the official language of the government‘. Also, 57th item of the same constitution says: ‗All speeches in the parliament will be in Turkish‘; 68th item says: ‗Turkish has to be known in order to be a parliamentarian‘. As a result Turkish as stated as the official language in the constitution for the first time. It is not true to say that this constitution was established suddenly. The lengthy discussions in the Ottoman Parliament about Turkish has established the grounds for this issue (Turan, 1980). Turkish was the primary language in the Ottoman Empire, however every individual in the empire had the right to speak and get educated in his own mother language. At the same time, social dynamism was not restricted by the language. However, sometimes due to conformity rule, sometimes due to tendency to similarity, and other times due to the transactions between the societies bilinguality was seen among individuals but not among the society. From this aspect, position of Turkish in Balkans will be discussed within Albania sample in this paper.

Key words: Ottoman Empire, Albania, language policies

GİRİŞ:

1. ARNAVUT

Arnavutluk‘un (Albania) asıl sakinlerinin bugünkü yurtlarına nereden geldiklerine ilişkin meseleye çözüm olarak birçok varsayım ortaya atılmıştır. Arnavut asıllı Osmanlı aydınlarının en tanınmışlarından biri olan Şemseddin Sami‘nin 1306/1889 yılında neşrettiği 6 ciltlik Kamusu‘l- Alam isimli ansiklopedisinde yer alan Arnavut (I:143-49) ve Arnavutluk (I:149-53) maddelerinde; Arbanya maddesinde özet olarak şu bilgi yer almaktadır: “Arbanya yahut Arberya. Arnavutluğun Arnavutlar tarafından verilen asıl ismidir ki bunu Kiğalar ―Arbanya ve Toksalar ― Arberya” diye telaffuz ederler. Avrupalıların kullandığı Albanya isminin kökeni konusunda Avrupalı yazarlar birçok uzak yakıştırmalarda bulunmuş iseler de kimse aslını bulamamıştır. Albanya, işte bu Arbanya kelimesinden alınmıştır. Rumlar *b* harfini telaffuz edemediklerinden bunu Arvanya şeklinde telaffuz edip halkına da Arvanit demişlerdir. Osmanlılar *n* ile *v* harfinin yerini değiştirerek kelimeyi Arnavit veya Arnavut şekline sokmuşlardır. Böyle olduğu halde kelimenin aslını Arapça ve Farsçada arayıp *Ar nebud* (utanmaz) veya *Arun lena en-neud* gibi gülünç kelimelerden türetmek abestir… Arban isminin verilme sebebine gelince.. ―Ar‖, Arnavutça tarla, ―ban‖ ise Farsçadaki gibi *yapıcı* demek olduğundan *Arban* demek *çiftç*i demektir. Çünkü Avrupa kıtasına çiftçiliği getirenlerin Ari kavmi olduğu ve Arnavutların da bu kavmin en eskilerinden olduğu kesindir. Diğer eski Ari kavimlerin dilinde de *Ar* kelimesi tarla demek olup bu kavimlerin hepsinin isminin bu kelimeden türediğini Maks Müller ispat etmiştir. Toskaların telaffuzunda uzun *a* harfi olmadığı gibi *n* harfini de genelde *r* harfine çevirerek Arban‘ı Arber şekline çevirmişlerdir‖.1
Avrupa‘nın geçit yolları üstündeki stratejik konumu Arnavutluk‘un sırasıyla Romalılar, Alanlar, Vizigotlar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Bizanslılar ve Sicilyalı Normanların işgaline uğramasına yol açmıştır. Roma İmparatorluğu’nun 395 yılında ikiye bölünmesi ile Doğu ve Batı İmparatorlukları arasındaki sınır Arnavutluk bölgesinin tam ortasından geçmiştir.
Arnavutluk‘un gelişmesi ve stratejik önemi bu şekilde artmıştır. İlk olarak 1383 yılında başlayan ve 1517 ila 1912 yılları arasında ise tam olarak Türklerin himayesi altına giren ve sorunsuz bir eyalet olarak görülen Arnavutluk Balkan ayaklanması sonrasında 28 Kasım 1912

yılında bağımsızlığını ilan etmiş, 10 Temmuz 1913 tarihinde yapılan Londra Konferansı'nda da sınırları belirlenmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı esnasında önce İtalya'nın sonrasında ise Yunanistan ve Sırbistan'ın işgaline uğramış iki Dünya Savaşı arasında bağımsız kalabilmişse de 1939 yılında İtalya tarafından yeniden işgal edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Enver Hoca'nın önderliğinde yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur.

2. ARNAVUTLUKTA OSMANLI

Voissa Savaşı sonrasında Arnavutluk'un belli başlı feodal beyleri ve prensleri (Balshalar, Thopialar, Dukagjinler, Coia Zacarialar, Musakiler, Zenebissiler, Aranaitiler ve Kastriotalar) Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardır. İlk aşamada Osmanlı İmparatorluğu ile feodal beyler ve prensler arasında kurulan bir vassallık ilişkisi çerçevesinde ilişkiler yürütülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığını ilan eden yerel liderler imparatorluğun vassal* yöneticileri olarak kabul edilmiştir.

Kosova Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu tarafından kazanılması ile bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti etkisini arttırmıştır. (2) Fethedilen bölgelerde yönetim yerel yöneticilere bırakılırken, feodal beylerin vassallık görevlerini kötüye kullanmalarını önlemek üzere, bölgede sürekli akıncı birlikleri bulundurulmuştur. İspanyol Katolik Kilisesi'nin desteği ile Kuzey Arnavutluk'ta yaşanan ayaklanmalara rağmen 16. ve 17. yüzyıllarda özellikle Orta Arnavutluk'ta Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılık artmıştır.

Viyana yenilgisini müteakiben, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik yönden zayıflamaya başlaması ile birlikte bu etkinin yarattığı ekonomik ve toplumsal çözülme süreci de hızlanmış, bu durum İmparatorluğun bir parçası olmaktan kopuş sürecini de başlatmıştır. 18. yüzyılda Arnavutluk'un değişik bölgelerinde yerel güçlü aileler tarafından kontrol edilen çok sayıda Paşalık yönetimi ortaya çıkmıştır. Paşalar komşu kasaba ve köylere saldırarak kendi paşalık sınırlarını genişletmeye çalışmışlardır. Bu durum uzun yıllar sürecek bir iç çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bölgedeki kontrolü zayıfladığı için mevcut iç çatışmalara müdahale edememiştir. Çatışmalar Kuzey Arnavutluk'ta Büyük İşkodra Paşalığı, Güney Arnavutluk'ta Büyük Yanya Paşalığı'nın kurulması ile son bulmuştur. Bu iki paşalık 19. yüzyıl başlarına kadar İmparatorluğa yarı bağımlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

1878 Berlin Kongresi'nde, Rus Çarlığı'nın Ayestefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı birkaç liman da dâhil olmak üzere, Arnavutluk'un bazı bölgelerinin Karadağ'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Kararlara karşı çıkan Arnavutlar, Osmanlıların da desteğiyle Prizren'de bir ulusal birlik oluşturmuşlardır. 1912 yılında Balkan Savaşı'nın sonuçlanmasıyla Arnavutluk özerk bir idari yapıya kavuşmuştur. Sırpların Kuzey Arnavutluk topraklarında ilerlemesinden rahatsız olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yanında, Yunanistan'ın Avlonya dâhil Güney Arnavutluk'u ilhak etmek istemesi de İtalya'yı rahatsız etmiş, bu durum Avrupa'nın tamamını içine alacak bir savaşa dönüşmesinden endişe eden İngilizlerin müdahalesi sonucunda 29 Temmuz 1913 tarihinde Arnavutluk'un tarafsız, kalıtsal, egemen ve büyük güçlerin garantisi altında bağımsız bir prenslik olarak kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Ancak bağımsızlığının daha birinci yılında İtalya, Yunanistan ve Sırbistan'ın işgaline uğramıştır. Bu üç devlet arasında yapılan antlaşma ile paylaşılan Arnavutluk, 1920 yılına kadar özellikle İtalyanların işgali altında kalmıştır. Bu paylaşımın nirengi noktasında bulunan İtalya, Adriyatik'in karşı kıyısında güçlü bir devletin varlığını engelleme düşüncesi ile hareket etmiş ve hem anlaşmaya beraber imza attığı Yunanistan'ın Kuzey Epir ve Trakya'daki haklarını desteklemiş hem de Arnavut halkını Yunanistan'a karşı silahlı ve siyasal mücadeleye yöneltmiştir. (3)

Tüm bunlar Arnavutluk'un stratejik önemi nedeni ile büyük devletlerin ilgisini çektiği ve bu ilginin ciddi bir rekabet konusu olduğunu göstermektedir. Bizim için Osmanlı'dan kalan

kültürel ve tarihsel yakınlığın yanında diğer faktörler Balkanlarda Arnavutluk‘u önemli bir ülke olarak görmemize neden olmaktadır.

3. KÜLTÜREL ETKİLEŞİM

435 yıllık süreç içerisinde vezir, sadrazam, vali, sancakbeyi, müşir, beylerbeyi gibi yüksek makamlarda İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde birçok Arnavut asıllı devlet adamı hizmet etmiştir. Bunlar arasında ilk akla gelenler Koca Davut Paşa, Gedik Ahmet Paşa, Pargalı İbrahim Paşa, Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa vb.

Bu da şunu göstermektedir ki; ―Osmanlı Devleti, aynı ideal etrafında bir araya gelmiş değişik etnik ve kültürel unsurların müştereken oluşturdukları bir medeniyettir… Osmanlı medeniyeti farklı etnik kimliklerin kendini bulduğu, değerlerini üretebildiği, yeni değerlerle harmanladığı, Buhara'dan Bosna'ya, Halep'ten Tiflis'e, Diyarbakır'dan İşkodra'ya, Dubrovnik'e kadar geniş bir coğrafyanın birlikte inşa ettikleri bir medeniyettir. Tutarlı bir dünya görüşü etrafında şekillenen medeniyet siyasî birliktelik kadar kültür ve sanatta, edebiyatta da ortak bir estetik anlayış geliştirmiştir. Bu anlayış mimaride Sinan'ı, musikide Itri'yi, şiirde Hille'li Fuzulî, Taşlıcalı Yahya, Priştineli Mesihî, Bağdatlı Rûhî, Bosnalı Alaaddin Sabit ve nice şair ve yazarı yetiştirmiş ve binlerce eser üretmiştir. (4)

Keza Türk edebiyatı içerisinde sözlü gelenekte yüzyıllardır anlatılan ve halen anlatılmaya devam edilen Nasrettin Hoca fıkraları Arnavutluk coğrafyasında da anlatıla gelmektedir. ―Hoca Nastradini- adı ile bilinen ve fıkraların bazılarında Arnavutluk‘a gelmiş olarak da gösterilen Nasrettin Hoca ile ilgili 23 kitabın yayınlanmış olması ve bu kitaplardaki fıkraların bir kısmının tercümeler olmasına rağmen bir kısmının Arnavut edebiyatı mahsulü olarak gösterilmesi Nasrettin Hoca‘nın bu coğrafyada ne kadar benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Kültürel etkileşimin boyutlarından biri de dil sahasıdır. 14. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Balkan coğrafyasına hâkim olan Türkler bu coğrafyada çok geniş bir kültür mirası bırakmıştır. Bölgenin imarı yanında yeni bir idare sistemini bu coğrafyaya getiren Türkler, bütün bunları yaparken Türkçeyi kültür taşıyıcısı olarak kullanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu‘nun resmi dilinin Türkçe olması Türkçenin yayılmasını ve Balkan dillerine nüfuz etmesini doğurmuştur. Bu nedenle Türkçeden Balkan dillerine çok sayıda kelime geçmiştir. Hatta bu etkileşim kelimeyle sınırlı kalmayıp Türkçe bazı eklerin geçmesine neden olmuştur.

Türkçeden Arnavutçaya giren birçok alıntının kökeninin, etimolojik olarak Arapça, Farsça, Hintçe ve Çince gibi doğu dillerine aittir. Alıntı kelimeler üzerine yapılan çalışmalardan birinde alıntıların daha çok Türkçeden yapıldığı vurgulanmaktadır. (5)

4. DİL ETKİLEŞİMİ

Arnavutçadaki Türkçe kelimelerin yayılması konusunda Prof. Çabej‘in görüşü Türkçe etkisinin bütün şehir hayatını kapsadığı yönündedir. (6) Spartak Kadiu ise Arnavutça söz dağarcığının önemli bir kısmını Türkçe kökenli sözcüklerin oluşturduğunu söylemektedir. (7) Bu sözcükler Balkanlara ilk defa gösterilen kavramla birlikte girdiği ve yeni bir sosyo-kültürel gerçekliği temsil ettiği için kalıcı olduğu yönündedir. Ayrıca sözcük türetme ve birleştirme alanında çok güçlü ve önemli bir etkilenme de söz konusu olmuştur. Arnavutçaya kelimelerin yanında ***-llëk, - lli, -çe, -xhi/ -ci, -li, -qar, -hane, -së z (siz), -lerë, -llarë*** gibi bazı Türkçe son ekler de girmiştir. (8)

Bu ekler, Arnavutçanın sesbilgisel kuralları sayesinde değişirken bugünkü Arnavutçanın sözcük yapımında kullanılan şekillerine dönüşmüşlerdir. (9)

Türkçe eklerin bir kısmı alıntı olan Türkçe köklerle birlikte kullanılmaktadır. Örneğin arabaxhi < arabacı, hanxhi < hancı vs. Arnavutçada Türkçe olan kök ve eklerle birlikte, Türkçede bulunmayan yeni sözcüklerin türetimi de görülmektedir. *Örn. bohça + llëk,*

karagjoz + llëk, çoban-çe, hak-çe, bakërxhi – bakërpunues, sherrxhi – sherrmadh, borxh-li < borç-lu, merak-li < merak-lı, dajallarë, xhajallarë vs.. (8)
Bu türetmeler dışında Arnavutçada Türkçe unsurlarla yapılmış olan birleşik sözcükler de dikkat çekicidir. *Örn.* ***bakër****punues – bakërxhi,* ***teneqe****punues – teneqexhi,* ***naze****madh – nazeqar vs.*
Türkçenin kök, köken ve eklerinin biçimbilgisel alanında Arnavutçayı zenginleşerek yeni sözcük yapımı konusunda katkısı inkâr edilemez. Bu sözcükler sadece konuşma dilinde değil, aynı zamanda standart dilde ve edebiyatta da canlıdır. Kelime alışverişinin yanında Türkçe deyim- atasözlerinin de ciddi oranda Arnavutçaya geçtiği görülmektedir. Arnavut oryantalist Tahir Dizdari'nin Arnavutluk'un bütün bölgelerini dolaşarak derlediği ―*Fjalor i Oriantalizmave Në Gjuhën Shqipe-* adlı eserinde 4406 madde başı belirlemiştir. (10)
Diğer yandan bu coğrafyadaki Türkçe üzerinde bu dili kullanan Arnavut, Boşnak, Çingene, Bulgar, Sırp vb. unsurların dilleri de etkili olmuştur. Arnavutçadan Piriştine Türk ağzına geçmiş en önemli fonetik özelliklerin başında düz ünlülerdeki yuvarlaklaşma ve genizsileşme olayıdır. Sırpçanın etkisi ile *G* ve *ç* sesinin standart Türkiye Türkçesine göre daha baskılı söylendiği görülmektedir. Kosova Türk ağzında ünlü uyumu çok zayıflamıştır. Yuvarlak–dar *u* ünlüsü, yuvarlak- geniş *o* ünlüsüne dönüşmesi Prizren Türk ağzında (*Dokos – dokuz; ogol – oğul); ö*'nün yerini yuvarlak-dar *ü* ünlüsü almasına da (*çüpri-köprü ; çüyli-köylü*) Kosova Türk ağızlarında rastlanmaktadır.
Türkiye Türkçesinde diftong olmadığı halde Kosova Türk ağzında Arnavut dilinin etkisiyle diftonglar (*kauk-kalk; yauvar-yalvar; auma-elma; çauka-çalka...*) kullanıyor. Kosova Türk ağızlarında, Türk dili yazımına aykırı olarak iki ünsüzle başlayan sözcüklere rastlamaktadır (*Spanaç-ispanak ; stasiyon-istasiyon*). Çokluk eki – ler, bir çiftten oluşan eşya veya araç adlarında kullanılır. Bu kullanım bölge dillerinin etkisiyle olmuştur (*pantolar – pantolla (Ar.) – pantalone (Sr.).* Türkçede cinsiyeti belirtecek özel eklerin olmamasına karşılık Kosova Türk ağızları diğer dillerden etkilenerek, kelimenin sonuna dişil cinsiyetini bildiren bazı ekler koymuştur (*İhtiyar****ka*** *– ihtiyar kadın çüli****ka*** *– köylü kadın).* Arnavut dilinde kullanılan tamlama şekillerine, Kosova Türk ağızlarında rastlanmaktadır (-çeyzini kızın (kızın çeizi).
Tümce öğelerinin dizilişi Arnavut ve Sırp dilleri öğe dizilişine benzemiştir (Coldi beni alsın musafir (Beni misafirliğe almaya geldi.).
Ne, nasıl, nice, neka sözleri sıfat – eylem eklerinin işlevine sahip olmuşturlar. Bazen birlikte kullanıldığında Türkiye Türkçesi açısından ―*-diği*‖ ―*gibi*‖ işlevini vermekte iken, Kosova Türk ağzın açısından iki cümleyi birbirine bağlayan edat olmuştur. *-Hiç bişey colmay agırıma nice ne coli onun laflari.(Hiçbir şey onun sözleri kadar ağrıma gitmiyor.).* Arnavut dilinden alınmış ―se‖ bağlacı, zira çünkü, yoksa, anlamında kullanılmaktadır. Birleşik tümcelerde kullanılan bu bağlaç çok işlektir. *-Citmedi meytebe se çok hasta idi.(Okula gitmedi, çünkü çok hastaydı.).* (11)

5. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN DİL POLİTİKASI ve ARNAVUTLUKTA TÜRKÇENİN DURUMU

Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan millet anlayışı din endekslidir. Halk Müslüman ahali ve gayri Müslimler olarak ikiye ayrılmıştır. Türkçe ise İmparatorluk sınırları içerisinde Müslümanların ve gayrimüslimlerin sıkça kullandıkları ikinci dil konumundadır. Kavimler göçünden sonra Avrupa'ya yayılan Hunlar, Peçenekler ve Kumanlar Arnavutlarla ilk temas kuran Türk boylarıdır. Daha bu yıllarda Türkçeyle tanışan Arnavutlar Osmanlı döneminde Türkçeyle daha sıkı bir dil ilişkisi içine girmiştir. İskân politikasıyla bölgeye yerleştirilen Türkler kendi dillerini kullanmalarının yanında devletin resmi dilinin Türkçeyi olması Türkçenin yayılmasını ve Balkan dillerine nüfuz etmesini doğurmuştur. Türkolog Prof. Dr. İrfan Morina, Türkçenin Balkan dillerine etkisini şyle anlatmaktadır: ―*Bölgede Osmanlı tebaası olarak yaşayan halk devletle olan ilişkilerinde ve günlük hayatta Türkçeyi*

*kullanmıştır. İleitşim ihtiyacından kaynaklanan bu etkiyle Türkçe kelimeler zaman geçtikçe BoGnak, Makedon, Bulgar, Sırp ve Arnavut sözvarlığına girmeye başlamıştır‖. (*6)
Balkanlar üzerine çalışma yapan Türkologların genel değerlendirmelerine göre genelde İmparatorluk sınırları içerisindeki tüm halklar, özelde Arnavut asıllılar eğitim amacıyla geldikleri İstanbul'dan memleketlerine döndükten sonra Türk dili ve kültürünü ülkelerine taşımışlardır.
Osmanlı Döneminde Türkçe devlet dilidir ve resmi işlerde Türkçenin kullanılmasına önem verildiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu‘nda Türkçenin resmi dil olarak kanunlaşması ise ilk anayasa olarak kabul edilen ve 7 Zilhicce 1293’ (1876) te çıkan ―Kanun-i Esasi‖nin; __Memalik-i Osmaniye‘de bulunan akvamdan her biri kendilerine mahsus olan lisanı talim ve taallümde muhtardır. Fakat hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmek şarttır‘‘ şeklindeki 12 maddeye getirilen itirazlar üzerine bu madde; ―Teba-i Osmaniyenin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin Lisan-ı resmîsi olan Türkçe'yi bilmeleri şarttır.‖ şeklinde değiştirilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken ―… devletin lisan-i resmisi…‖ ifadesidir. Ayrıca aynı anayasanın 57. maddesi ―Parlâmentoda yapılacak konuşmaların Türkçe olması‖; 18. maddesi, ―Milletvekili seçilebilmek için Türkçe bilme şartı‖nı getirmiştir.
__Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur (madde 8).‘‘ İbaresi ile Kanun-i Esasi din ve mezhep ayrımı yapmaksızın Osmanlı tabiiyetinde olan herkese __Osmanlı‘‘ denileceğini kurala bağlamış ve devlet memuru olabilmek ve Meclise vekil olarak seçilebilmek için Türkçe bilmeyi şart koşmuştur. 57. Madde ise parlamentonun müzakere dilinin Türkçe (lisan-ı Türki) olduğu şeklindeydi.(12)
Eğitim dilinin resmi dil çerçevesinde ele alınıp alınmayacağını açıklayan 16. maddede de __Milel-i muhtelifenin umur-u itikadiyelerine müteallik olan usul-ü talimiyeye halel getirilmeyecektir‘‘ ifadesi tartışmaları da beraberinde getirmiştir.
II. Abdülhamit dilin kolektif kimlik üzerindeki etkisi nedeniyle Arapçanın ortak dil olabileceğini; __Arapça güzel lisandır. Keşke vaktiyle lisan-ı resmi Arapça olunsa idi. Hayreddin Paşa‘nın sadareti zamanında Arapçanın lisan-ı resmi olmasını ben teklif ettim. O zaman Said Paşa başkatib idi. O itiraz etti. Sonra Türklük kalmaz dedi. O da boş idi. Neden kalmasın?
Bilakis Araplarla daha sıkı rabıta olurdu.‘‘(13) şeklinde dile getirmiştir. Bu dönemde modernleşme çalışmaları ve eğilimleri içinde dil politikalarının başat bir rol oynadığı söylenemez. Dil konusunda __maddi planlama‘‘ girişimleri, yani dilin sadeleştirilmesi konusu ön plana çıkarılmış __statü planlaması‘‘ kapsamında ancak yeni açılacak devlet okullarında eğitim dili olarak Türkçenin benimsenmesi noktasında bir şeyler yapılmıştır.
İmparatorluk içindeki tüm ilköğretim kurumlarında Türkçeyi mecburi kılma 1894 yılında II. Abdülhamit tarafından yayımlanan resmi bir emirle başlamıştır. Öncesinde İmparatorluk sınırları dâhilinde Müslim ya da gayri Müslimler tabi oldukları devletin dilini eğitim kurumlarında öğretme zorunluluğu olmadığı gibi bu yolda herhangi bir gayret veya çalışma da yapılmamıştır. Özellikle gayri Müslimler bu serbestlikten sonuna kadar yararlanmışlar ve kendi dillerinde eğitimi cumhuriyet dönemine ve sonrasına kadar taşımışlardır. Müslüman topluluklar içerisinde bazı milletler Boşnaklar veya Araplar örneğinde olduğu gibi kendi dillerinde eğitim kurumlarına sahip olmuş ve geçen asırlar içerisinde dil kaybı yaşamamışlardır.
Ancak ―Hepimiz Osmanlıyız. Aynı hanedana bağlıyız. O vatan üzerinde bir arada yaşama azmiyle varlığımızı muhafaza edebiliriz‖ düşüncesine dayalı söylemin geçerliliğini yitirmeye başladığı yani 1913 Balkan Savaşı yenilgisinin ardından, Osmanlıcılık veya İslamcılık fikirlerinin yerini ister istemez Türkçülük fikrine bıraktığı görülür. Bu fikir diğer alanlarda olduğu gibi dil sahasında da kendini göstermiştir. İttihat ve Terakki tüm resmi yazışmaların

Türkçe yapılmasını, devlet ilkokullarında Türkçenin anadili olarak öğretilmesini, yine devlet okullarında orta ve yükseköğretimin zorunlu olarak Türkçe yürütülmesini benimsemiştir. (14) Ancak bu istek uygulamaya geçirilememiştir.
1877 yılında yürürlüğe konan Belediyeler Yasası ile belediye meclislerine üye seçileceklerin __Türkçe konuşabilmeleri‘‘ zorunlu kılınması Türkçenin yasal statüsünün güçlenmesini sağlamıştır. Geçmişte var olan hiçbir imparatorlukta görülmeyen hatta Amerika Rusya gibi günümüz federe devletlerinde dahi kamu alanında yüksek mevkilerde görev alabilmek için devletin asli unsurunun dilini bilme şartı tartışılmazken Türkçenin statüsü meselesi Meclis-i Mebusan‘da tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Mesela Arap vekiller, mebus seçilmek için de Türkçe bilme şartının kaldırılmasını istemişler; İstanbul mebuslarından Rum kökenli Vasilaki Efendi Türkçe dışındaki dillere de meşruiyet kazandırma isteğinde bulunmuşlardır.
Bu dönemde Osmanlı Demokrat Fırkası (1909-1911), Hürriyet ve İtilaf Fırkası (1911-1913) ülkedeki bütün ilkokullarda eğitimin yerel dillerde yapılmasını istemişlerdi.(14) Arnavutlardan da bu dönemde gelen anadilde eğitim talebi reddedilmişti.
1915 yılının yaz aylarında İstanbul‘da başta Fransızca ve İngilizce olmak üzere diğer dillerdeki levhalar ve bu dillerdeki ibareler kaldırılmış veya bu ibarelerin üstü kapatılmış, neticede bir millileştirme siyaseti izlenmiştir. 1916 yılında, dil politikaları kapsamında hükümet tarafından hazırlanan ve Meclis‘ten geçen önemli bir düzenleme iktisat alanındadır. Buna göre __müessesat-ı nafia ile imtiyazsız şirket_ler ticari işlem ve yazışmalarda Türkçe kullanacaklardır.

SONUÇ:
Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı olan 1383 yılından 1912 yılına kadar geçen süre içerisinde dört asır boyunca Arnavutluk‘ta Türkçe ve Arnavutça rekabet içerisine girmeden bir çift dillilik hatta Arnavutçanın lehine bir tek dillilik söz konusudur. Toplumsal hareketlilik dil nedeniyle kısıtlanmadığı için, toplumsal iki dillilik olmaksızın bireysel iki dillilik Arnavut kökenli Osmanlı vatandaşlarının durumunu özetlemektedir. Bu coğrafyada Türkçe daha çok resmi ortamlarda öğrenilen ve resmi söylev işlerini yerine getirmiş bir dil olarak kalmıştır.
Dil planlaması ve devletin meşruluğu arasındaki iki yönlü ilişki Osmanlı İmparatorluğu‘nun dağılma sürecine girdiği dönemde gündeme gelmiştir. Bu nedenle II. Meşrutiyetin ilanı ve sonrasında dil planlaması devletin varlığını güçlendirmek için kullanılmaya çalışılmıştır.
Tarihselci-yapısalcı yaklaşımı savunan düşünürlerden Tollefson‘a göre, çağdaş toplumsal ve ekonomik sistemler bir türlü dil yeteneğini gerekli kılarken, büyük bir kitlenin bu yeteneğe ulaşmasına sebep olan koşulları da yaratmaktadır. Doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu‘nun güçlü olduğu dönemlerde ekonomik ve kültürel etmenler anadilleri ne olursa olsun, Türkçe zorunlu eğitim dili olmamasına rağmen Osmanlı‘nın dağılma sürecine kadar Türkçe okuyup yazma öğrenilmiştir.
21. asrın gerçekleriyle mukayese ettiğimizde; Avrupa Konseyinin belirlediği eğitim ve kültür politikaları içinde en ağırlıklı konu dil politikası olmasına ve Avrupa‘nın geleceği için ―çokkültürlülüğü ve çok-dilliliği‖ temel eğitim hedefi olarak belirlemesine ve bu hedefe ulaĢma konusunda üye ülkeleri yönlendirmeye başlamasına ve 27 tam üye ülkede konuşulan toplam 23 değişik resmi dilin yanı sıra 60 kadar bölgesel dile rağmen bu Konseyin resmi dilleri sadece İngilizce ve Fransızcadır.15 Yüzlerce üye ülkesi bulunan Birleşmiş Milletlerde altı resmi dili (Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca) bulunduğu; yine 387 milyon nüfusa sahip Kuzey Amerika‘nın (ABD, Kanada ve Meksika) sadece üç resmi dil (İngilizce, İspanyolca ve Fransızca) ile kurumlaştığı görülmektedir. Fransa‘da, Fransızca dışında ana dil olarak Oksitanca, Bretonca, Baskça, Flamanca, Korsikaca, Almanca dilline mensup %16‘lık bir azınlıklar toplumu mevcut olmasına rağmen kesin bir tek-dillilik söz konusudur. (16)
Dünya hâkimiyeti sürecinde dil politikası oldukça önemli bir yere sahiptir. (Foreign Policy‘de

yer alan ―In praise of cultural imperialism başlıklı makalede; ―Dünyanın ortak bir dil kullanmaya başlaması ve bu dilin İngilizce olması, ortak haberleşme, güvenlik ve kalite standartlarını benimsemeye doğru giden dünyada bu standartların Amerika standartları olması ve geliştirilen ortak değerlerin Amerikalıların değerlerinin olması, Birleşik Devletler'in ekonomik ve siyasi çıkarına olacaktır… Amerikalılar, dünya tarihinde, bütün devletler içinde kendi devletlerinin en adil, anlayışlı, sürekli kendini yenilemeye ve geliştirmeye en açık devlet ve gelecek için en iyi model olduğunu inkâr etmemelidir.‖ (17) şeklinde özetlenen düşünce tarzının başarısı birçok sömürge sonrası bölgelerde İngilizcenin elit topluluğun temel dili olmaya devam etmesi ile ispatlanmıştır. Benzer bir durum Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimi olduğu coğrafyalarda görülmemektedir.

Türkler Asya'dan Balkanlar'a Anadolu'dan Afrika'ya oldukça geniş bir alanda yaşamalarına rağmen Türkçeyi bu coğrafyanın temel dili haline getirmek gibi bir politika takip etmemiştir. Çeşitli dinlerle, dillerle, kültürlerin bir arada yaşaya kalmasını sağlamakla kalmamışlar daha önce bahsettiğimiz söz alışverişinin karşılıklı olması etkileşimin çift yönlü olmasının bir delilidir. Bir dilin başka dillerle etkileşime geçerek onlardan kelime alması normalken kendi dili yerine başka bir dili kullanıyor olması zaman içerisinde dil ölümüne neden olacaktır. Türklerin hâkim olduğu coğrafyalarda Türkçeden dolayı herhangi bir dil ölümüne rastlanmazken, eski SSCB coğrafyası örneğinde olduğu gibi Rusların hâkimiyetinde olduğu topraklarda Türk dillerinden bazılarının yok olması bazılarının tehlikedeki diller arasına girmesi iki milletin takip ettiği iki farklı dil politikasının sonucunu göstermektedir. Asya, Afrika, Amerika gibi coğrafyalarda da egemen güçlerin dil politikalarının etkisi ile dil ölümlerine ve kritik eşik çizgisine gelmiş dillere rastlamaktayız.

Türk sözcüğünün resmi kayıtlara ilk defa girdiği Sevr Antlaşması'na kadar nüfus sayımlarında dahi istatistiksel veriler ―Müslümanlar ve gayrimüslimler‖ şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Gayrimüslimler kendi altlarında Rum, Ermeni ve Yahudi şeklinde ayrılırken, Müslümanlar için hiçbir şekilde Türk, Arap, Arnavut gibi bir ayrım yapılmamıştır. Kültürel Türkçülüğün hedefi siyasi değildir; yani bir Arnavut, kendi dilini kullanmakta, tarihini öğrenmekte, gelenek ve göreneklerini yaşatma konusunda özgürdür, Türkçe onlar için sadece lingua francadır.

Tarihin bir noktasında yolları kesişen bu iki millet geride kalan bu uzun zaman içinde ilişkileri bir dönem kopmuş olsa da ortak kültürel değerler, coğrafi yakınlık ve her iki ülkede yaşayan Türk ve Arnavut vatandaşları bizi birbirimize bağlamaktadır.

KAYNAKÇA

1. SARI, N. (1996) Dil- Politika İlişkisi Açısından Rus ve Sovyet Dil Politikaları, İstanbul, GÜ. SBE. Doktora Tezi. S.50
2. SÂMİ, Ş. (1978). Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları: İstanbul. C.1, S. 86
3. ARMAOĞLU, F. (1991). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İş Bankası Yayınları: Ankara. C. 1-2.
4. AYDEMİR, Y. (2012). Divan Şiiri Ve Arnavut Asıllı Şairler, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı, Tiran. S. 230-240
5. KADĠU, S. ve ABDĠU, X. (2009). Türkçe Yapım Eklerinin Arnavutçada Yapım Eklerine Etkisi, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, v. 4/3 Spring.
6. DEMİRCİ, H. A. (2008). __Osmanlı Modernleşmesinde Dil Politikaları ve Mebusan Meclisi'', Muhafazakar Düşünce, Sayı 16-17. S. 195
7.SADOĞLU, H. (2010). Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul. S. 87
8. TUNAYA, T. Z. (1998). Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi, İletişim Yayınları: İstanbul. C. 1, S. 99
9. The Council of Europe, (1997)

10. BİLGİNER, H. (2010). ―Avrupa Birliği Yabancı Dil Eğitimi Politikası‖ Küreselleşme Sürecinde Kamu Yönetiminde Eğitim ve Araştırma (Ed. İ. Ethem Taş- A. Hamdi Aydın). S. 318-319.
11. ROTHKOPF, D. (1997). ―In Praise of Cultural Imperialism‖ Foreign Policy, No. 107, (Summer 1997) http://www.jstor.org/

FAYDANILANAN DİĞER KAYNAKLAR

12. ALPAN, N. P.(1975). Tarih Işığında Bugünkü Arnavutluk, Doğan Kitapçılık: Ankara.
AKSAN, Doğan (2009). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türk Dil Yayınları: 439, 5. Baskı: Ankara.
13. AKÜN, Ö.F. (1970). MEB İslam Ansiklopedisi, ―Şemseddin Sâmi‖ İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. C 11, s.411-422.
14.---------- (1998). ―Hayatı Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sami (Kamus-i Türki önsözü). İstanbul.
15. BALÇIK, M. B. (2009). __Milliyetçilik ve Dil Politikaları,‘‘ Modern Türkiye‘de Siyasi Düşünce Cilt: 4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları: İstanbul.
16. BLAKE, M. (2003). __Language Death and Liberal Politics‘‘, Language Rights and Political Theory, Ed: Will Kymlicka – Alan Patten, Oxford University Press: New York.
17. BİLMEZ, B. (2006). Modern Türkiye ve Sosyalist Arnavutluk Basınında Şemseddin Sami Frasheri İmajı! Balkanlarda İslam Medeniyeti II.Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Ed. Ali Caksu) İstanbul. KMSĠÜ Yayınları: Kahramanmaraş.
18. BİNGÖL, Y. (2004). __Kimlik Tartışmaları Bağlamında Türk Dil Politikası‘‘, AÜSBFD, Sayı: 59-1, Ankara.
19. BOZBORA, N. (1997). Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi, Boyut Yayıncılık: İstanbul.
20. ÇOBAN, S. (2005). Küreselleşme, Ulus-Devlet, Azınlıklar ve Dil, Su Yayınevi: İstanbul.
21. DERJAJ, A. (2010). Arnavutça Türkçe Dil İlişkileri, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:18 No:3.
22. CANHASĠ, S. D. (2004) Kosova-Makedonya Türk Ağızlarında Yapım ve Çekim Ekleri, Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Priştine.Yayınlanmamış Doktora Tezi.
23. FİSHMAN, J. A. (2006). __Language Policy and Language Shift‘‘, An Introduction to Language Policy: Theory and Method, Ed: Thomas Ricento, Blackwell Publishing.
24. GENCER, A.Ş. (1978). ―İlk Osmanlı Anayasasında Türkçenin Resmi Dil Olarak Kabulü Meselesi‖, Armağan- Kanun-ı Esasi‘nin 100. Yılı, AÜSBF Yayını: Ankara.
25. GÖKTAŞ, O. (1995). Balkanların Anahtar Ülkesi: Arnavutluk, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
26. GÜR, M. (2005). ―Şemseddin Sami ve Kamûs-ı Türkî‖, Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. S. 17, s. 181-193.
27. HASPELMANTH, M. - DRYER, M.- GİL, D.-ve COMRİE, B. (2005). The World Atlas Of Languages, Oxford University Pres., Oxford.
28. İMER, K. (1990). Dil ve Toplum, Gündoğan Yayınları: Ankara.
29. _____(1998). Türkiye‘de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
30. KEFELİ, E. (2005). ―Şemseddin Sami‘nin _Ansiklopedisi‘ Kimliği‖, Türklük Araştırmaları Dergisi. Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. S. 17, s. 247-254. .
31. KOLOĞLU, O. (1993). ―Osmanlı Döneminde Balkanlar (1391-1918)‖, Balkanlar, Eren Yayınları: İstanbul.
32. KÜLÇE, S. (1944). Osmanlı Tarihinde Arnavutluk, İzmir Yayınları: İzmir.
33. LEVEND, A. S. (1969). Şemsettin Sami, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

34._____ (1982). ―Türk Dili ve İkinci Abdülhamid‖, Ulus, 23 Haziran 1961 (İsmail Uluçgür, Agah Sırrı Levend), TDK Yayınları: Ankara.
35. LEWİS, G. (2007). Trajik Başarı-Türk Dil Reformu, çev: Mehmet Fatih Uslu, Paradigma Yayınları: İstanbul.
36. LEWİS, B. (2007). Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
37. MORİNA, Ġ. (2010). ―Türkçenin Balkan Dillerindeki Rolü ve Gücü‖, III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, İzmir.
38.OKUYUCU, C. (2012). Şemsettin Sami'nin Kamusu'l-Alamı'nda Arnavutluk ve Arnavutlar Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı Bildiri Kitabı, Beder Üniversitesi, Tiran.
39. ÖZLER, A. B. (1961). Dil: Arnavutçada Türkçe Kelimeler, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: XI, S: 121.
40.ÖZYURT, C. (2004). __Osmanlı'da Resmi Ulusçuluk ve Dil Politikası'', Selçuk İletişim, No: 3(3).
41.SEZER, E. (1999). ―Osmanlı İmparatorluğu'nda Dil, Bürokrasi ve Edebiyat İlişkisi Üstüne‖, (Ed. Güler Eren) Osmanlı, C. 9. Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
42.ÜSTEL, F. (1997). İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931), İletişim Yayınları: İstanbul.
43. TBMM, Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, Cilt: 23-24.

İnternet Adresleri:

<http://www.msxlabs.org/forum/ulkeler-tarihi/-arnavutluktarihi.html>, (18.04.2013).
<http://www.dtm.gov.tr/anl/raporlar/AVRUPA/arnavutluk/arnavutluk.htm>, (18.04.2013)
<http://tr.wikipedia.org>, (18.04.2013).
<http//www.albanian.com/main/history>, (27.04.2013).
<http://www.osmanlimedeniyeti.com>, (20.04.2013).
<www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi>, (21.04.2013).
<http://tr.wikipedia.org>, (15.10.2013).
www.uspg.org.uk., (23.08.2013)
http://www.wycliffe.org/., (23.08.2013)
http://ec.europa.eu/education/ policies/ lang/policy/report_en.html.
http://ec.europa.eu/education/policies/lang/news/index_en.html.
http://ec.europa.eu/education/policies/lang/key/legislation_en.html.
http://europe.eu/languages/de/chapter/16
http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc629_de.pdf